
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԻՆՔՆԻՐԱՑՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՅԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՎԱՐԴՈՒՅԻ ՊԱՊՈՅԱՆ, ԱԼԻՆԱ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

Արդի հարափոփոխ հասարակություններում առաջ են եկել մի շարք խնդիրներ, որոնց՝ գիտականորեն հիմնավորված տեխնոլոգիաների կիրառմամբ լուծումները պայմանավորված են ժամանակի սոցիալ - տնտեսական պահանջներով: Այդպիսի արդիական հիմնախնդիրներից են մասնագիտության ընտրությունը և ինքնիրացումը, որոնց նախադրյալները բխում են մասնագիտական կողմնորոշման հոգեբանական բնագավառից (պրոֆօրիենտոլոգիա): Որպես կողմնորոշող գործնական գիտակարգ՝ պրոֆօրիենտոլոգիան նպաստում է մասնագիտական ես - կոնցեպցիայի ձևավորմանը, որոշում է իր տեղը մասնագիտությունների շարքում, մասնագիտական ուսուցման մեջ ստեղծում անձնային հետաքրքրությունների դրսևորման և իմաստավորման լայն հնարավորություններ:

Անձի մասնագիտական կողմնորոշման և կայացման, ինչպես նաև անձի զարգացման և մասնագիտական աճի խնդիրներով զբաղվող հեղինակները առաջ են քաշել սկզբունքային նշանակություն ունեցող մի շարք հիմնարար դրույթներ¹⁰.

- անձի մասնագիտական կայացումն ունի պատմական և սոցիոնշակութային հիմնավորում,

- անձի մասնագիտական կայացման գործընթացը անհատական է, անկրկնելի և յուրօրինակ, սակայն այն ունի նաև մի շարք որակական օրինաչափություններ,

- մասնագիտական ուսումնական գործունեությունը մարդու համար ստեղծում է ինքնադրսևորման հնարավորություններ՝ նպաստելով ինքնիրացմանը,

- մասնագիտական կայացման առանցքը մասնագիտության մեջ անձնային իմաստի որոնումն է, այլ կերպ ասած՝ մասնագիտական ինքնորոշումը,

- մասնագիտական գործունեության անհատական շրջանակը որոշվում է նորմատիվ և ոչ նորմատիվ իրողություններով, պատահական իրադրություններով,

- մասնագիտական կայացման հոգեբանական առանձնահատկությունների իմացությունը մարդուն հնարավորություն է տալիս գիտակցաբար կերտել սեփական մասնագիտական կենսագրությունը, կառուցել, ստեղծել իր պատմությունը:

Անձի մասնագիտական կայացումը հոգեբանորեն ուղեկցվում է մարդու տարիքային առանձնահատկությունների իմացությամբ և անհատա-

---

¹⁰ Տե՛ս Зееp Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О. Профориентология. Учебное пособие для высшей школы. М., 2006, էջ 12:

կան - հոգեբանական բնութագրերի հաշվառմամբ: Որպես հիմք հաշվի են առնվում մարդու ներուժը, մասնագիտության ընտրության մեջ ինքնուրույնությունը և աշխատանքի հանդեպ պատասխանատվությունը, որոնք պայմանավորված են ընդունակություններով, անձնային գծերով, հետաքրքրություններով և հակումներով¹¹:

Մասնագիտական կայացման վրա ազդեցություն կարող են ունենալ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են սոցիալական պայմանները, հոգեբանական իրավիճակները, նաև այն, թե անձը ինչ հնարավորությունների սահմաններում է իրականացրել իր առաջատար գործունեությունը: Նախապատանեկան տարիքում առաջատար գործունեություն են համարվում դերասյուժետային խաղերը և ուսումը, որոնց շնորհիվ ամրապնդվում են ապագա մասնագիտական հետաքրքրությունների ու հակումների նախահիմքերը: Հաջորդ փուլում ձևավորվում են մասնագիտական միտումները, ինչի արդյունքում ամբողջանում են գիտակցված պատկերացումները և մասնագիտության՝ ցանկալի կամ պարտադրված ընտրությունը: Անձի կայացման այս շրջանն անվանում են օպտացիայի փուլ¹²: Ուսումնամասնագիտական գործունեության ընթացքում անձի ակտիվությունն ուղղվում է ընդհանուր մասնագիտությունների բնագավառում իր տեղի և ապագա մասնագիտությունն ընտրելու հստակեցմանը: Այնուհետև, ակտիվացնելով մասնագիտական - ճանաչողական գործունեությունը և ստանալով համապատասխան կրթություն, անձն անցնում է մասնագիտական հարմարման փուլը: Արմատապես փոխվում է սոցիալական իրավիճակը. նոր փոխհարաբերություններ աշխատանքային խմբի տարբեր տարիքային ներկայացուցիչների հետ, նոր սոցիալ - տնտեսական պայմաններ, սոցիալական դերեր և մասնագիտական փոխհարաբերություններ: Մասնագիտական ակտիվության աճը կայունանում է այն ժամանակ, երբ անձն իրեն դրսևորում է որպես մասնագետ՝ շնորհիվ իր անհատական հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունների: Այն բոլոր մասնագետները, որոնք ինքնագարգացման և ինքնիրացման գործընթացներում ցուցաբերում են ստեղծարարություն, ի վերջո հասնում են մասնագիտական վարպետության:

Մասնագիտական ընտրության մեջ կարելի է առանձնացնել այնպիսի գործոններ, որոնք նպատակահարմար է հաշվի առնել նախապես. դրանք են՝

- համապատասխան բնագավառում կադրերի պահանջարկը և որակավորումը,
- կրթության մակարդակը, մինչև մասնագիտական և մասնագիտական պատրաստվածությունը,
- մասնագիտական աճի հեռանկարները,
- տվյալ մասնագիտության համար սեռային և տարիքային առանձնահատկությունները:

Կան նաև գործոններ, որոնք արդյունավետ են մասնագիտության՝ հոգեբանական ընտրության տեսանկյունից.

¹¹ Стів Романова Е. С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. СПб., 2007, էջ 306 - 311:

¹² Стів Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О., նշվ. աշխ., 2006, էջ 13:

- մարդու առողջության հետ կապված՝ մասնագիտությանը ներկայացվող պահանջներ,
- անհատական հոգեբանական և հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունների հետ կապված ապագա մասնագետին ներկայացվող պահանջներ:

Պահպանելով մասնագիտության հոգեբանական ընտրության համար անհրաժեշտ վերը նշված գործոնները՝ կարելի է ապահովագրել ունակ և հուսալի անձանց մուտքը գործունեության համապատասխան բնագավառ, նպաստել աշխատանքի արդյունավետության բարձրացմանը, վերանայել որակյալ ուսուցմանը ներկայացվող պահանջները, հստակեցնել մասնագիտության հեռանկարները¹³:

Մասնագիտության ընտրության համար հիմք են ծառայում մասնագիտությանը վերաբերող տեղեկությունները և դատողությունները, որոնք մարդը հիմնականում ստանում է ուղղակի և անուղղակի ձևերով: Ուղղակին առնչվում է կրթության շրջանակներում ձեռք բերված հետաքրքրություններին, համապատասխան գիտելիքների պաշարին, կարողություններին, նախասիրություններին: Անշուշտ, նախադրյալները պայմանավորում են ապագա մասնագիտության ցանկալի ընտրությունն ու կողմնորոշումը: Մասնագիտության մասին տեղեկությունների ստացման անուղղակի միջոցներից է ՁԼՄ - ների, ծնողների, բարեկամների, ծանոթների և այլոց խորհուրդներին ու ցանկություններին հետևելը, ինչը դժվարացնում է մասնագիտության ընտրության գործընթացը և արդյունքում ստեղծում պարտադրվածություն:

Հասարակության տնտեսական զարգացումը, շուկայական հարաբերությունների առկայությունը և նոր տեխնոլոգիաների ներմուծումը առաջ են բերում մասնագիտական նոր պահանջներ և համապատասխան պատրաստվածություն: Փոփոխվում են մասնագիտությունների հանդեպ հետաքրքրությունն ու արժեքավորումը, շատ մասնագիտություններ կորցնում են արդիականությունը, շատերն էլ առաջացնում են լուրջ մրցակցություններ: Այս ամենն առավել հավանական է դարձնում մասնագիտությունը փոխելու, այլ մասնագիտացումներում ինքնորոշվելու հեռանկարները:

Մասնագիտության ընտրության մեթոդաբանական հիմքի մի մասն է կազմում անձի մասնագիտական կայացումը, որը հիմնականում իրականացվում է 35 - 40 տարեկանների շրջանում, երբ վերանայվում են աշխատանքային և մասնագիտական պլանները, փոխվում է անձն իր տեսակետներով, հանդուժանքներով և սոցիալական միջավայրում իր զբաղեցրած կարգավիճակով: Անձի մեջ կառուցվածքային փոփոխություններ են տեղի ունենում մասնագիտական գործունեության յուրացման, կատարելագործման, նաև կատարելության հասնելու ուղղությամբ:

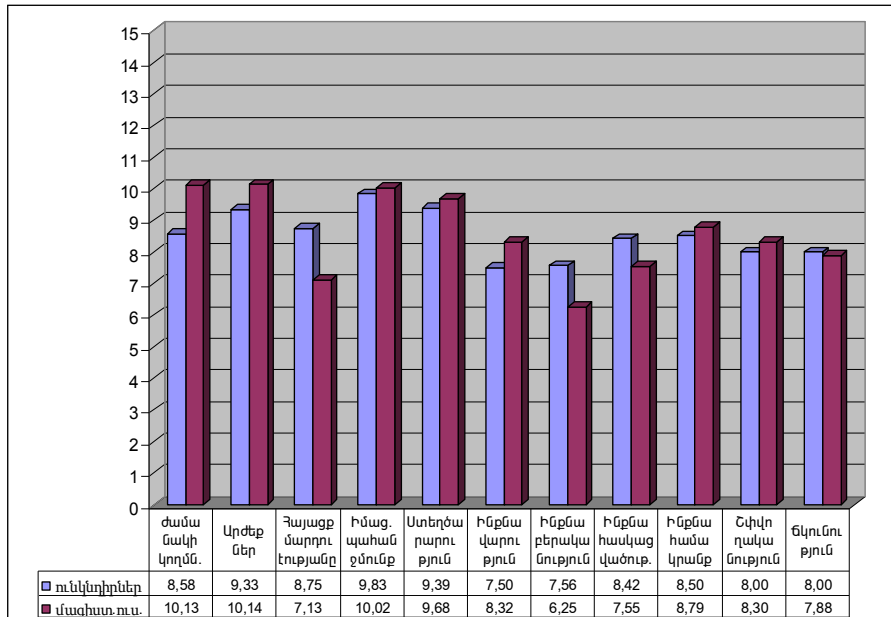
Անդրադառնալով անցումային հասարակությանը բնորոշ նոր մասնագիտություններ ձեռք բերելու խնդիրներին և այդ առնչությամբ հոգեբանություն մասնագիտության շրջանակներում կատարելով հետազոտություն՝ փորձել ենք բացահայտել, թե ինչը կարող է նպաստել կամ պատճառ դառնալ մասնագիտության փոփոխությանը: Այդ նպատակով

¹³ Տե՛ս Աղուզումցյան Ռ. Վ., Ստեփանյան Ռ. Ռ., Մասնագիտական հոգեբանական ընտրություն, Եր., 1988, էջ 4 - 16:

հետազոտվել են հոգեբանությունը որպես սկզբնական մասնագիտություն ընտրած ուսանողները և հետբուհական կրթության շրջանակներում հոգեբանության դասընթացներ հաճախող ունկնդիրները: Անցկացվել է «Անձի ինքնիրացման ախտորոշման» թեստը¹⁴ և հարցազրույց՝ «Ինչո՞ւ են ընտրել հոգեբանություն մասնագիտությունը» թեմայով: Հետազոտական ընտրանքը կազմել է 100 հոգի, որոնցից 50 - ը մագիստրատուրայի ուսանողներ են, 50 - ը՝ վերապատրաստվողներ: Գծապատկերից երևում է, որ թեստային արդյունքները բաշխվել են համաչափ:

Գծապատկեր 1

Անձի ինքնիրացման ախտորոշման մեթոդիկայով ստացված միջին ցուցանիշները

Գծապատկերում ներկայացված են խմբերի միջին ցուցանիշները: Ինչպես երևում է հետազոտական երկու խմբերի ելքային արդյունքների միջին ցուցանիշներից, «ժամանակի մեջ կողմնորոշում», «Արժեքներ», «Իմացության պահանջունք» և «Ստեղծարարություն» սանդղակներում բալային արժեքներն առավել արտահայտված են: Դա կարելի է մեկնաբանել հետևյալ կերպ. քանի որ հետազոտությունները անցկացվել են ուսումնական գործընթացին կից, կարող ենք ենթադրել, որ բարձր ցուցանիշները պայմանավորված են տվյալ իրավիճակով և անձի կարգավիճակով: Մասնավորապես, թե՛ մագիստրոսները և թե՛ ունկնդիրները ունեն որոշակի բավարարվածություն կյանքից, առաջնորդվում են «այստեղ և հիմա» սկզբունքով և սթափ դատողություններով, հակված են ինքնիրացման, ներդաշնակության, ունեն ստեղծագործելու ձգտում:

¹⁴ Տե՛ս **Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.** Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., 2005, էջ 426 - 433:

Բնական է, որ կրթական գործընթացում ներգրավվածների մեջ ինքնիրացումը գնահատող սանդղակներից ոչ մեկում առկա չեն ցածր ցուցանիշներ:

Հոգեբանական տեսանկյունից հետաքրքրական են այն տարբերությունները, որոնք առկա են երկու խմբերի միջև: Դրանք են՝ «Ժամանակի մեջ կողմնորոշում», «Հայացք մարդու էությանը» և «Ինքնաբերականություն»: Ընդ որում, առաջինում առավել բարձր արտահայտված է մագիստրոսների ցուցանիշը, իսկ մյուս երկուսում՝ ունկնդիրներինը: Տարբերությունների հիմքում հավանաբար ընկած են մշակութային արժեքները, բնականության և ազատության հանդեպ վերաբերմունքը, տարիքային գործոնը, որոնք պայմանավորված են կենսափորձով և անձնային հասունության աստիճանով:

Ինքնիրացումը գնահատող ենթագործոնների միջև փոխապայմանավորվածություններ բացահայտելու նպատակով կատարել ենք կոռելյացիոն վերլուծություն¹⁵ կիրառելով Պիրսոնի գործակիցը (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Կոռելյացիոն փոխկախվածության գործակիցները

	ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Կողմնորոշում ժամանակում	0,54*	-0,07	0,13	0,35	0,38	0,2	0,29	0,35	0,21	0,28
2	Արժեքներ		0,25	0,12	0,58*	0,41	0,15	0,42	0,44*	0,19	0,11
3	Հայացք մարդու էությանը			-	-	-	-	-	-	-	-
				0,02	0,15	0,11	0,06	0,17	0,1	0,24	0,07
4	Իմացության պահանջմունք				0,46*	0,37	0,26	0,19	0,19	0,33	0,17
5	Ստեղծարարություն					0,55*	0,51*	0,48*	0,47*	0,21	0,07
6	Ինքնավարություն						0,5*	0,49*	0,6*	0,36	0,47*
7	Ինքնաբերականություն							0,4	0,47*	0,28	0,13
8	Ինքնահասկացվածություն								0,35	0,16	0,28
9	Ինքնահամակրանք									0,21	0,29
10	Շփվողականություն										0,5*
11	Ճկունություն հարողակցում										

Առավել արտահայտված կապեր են ստացվել ստեղծարարության, ինքնավարության և ինքնահամակրանքի ենթագործոնների հետ: Կարող ենք ենթադրել, որ ստացված գործակիցների փոխկապակցվածության

¹⁵ Տե՛ս "Психологическая диагностика". М., 1997, էջ 256 - 259:

հիմքում ընկած են համարժեք ինքնագնահատականը և կյանքի հանդեպ ունեցած իրատեսական մոտեցումները, որոնք բնորոշ են հետազոտական երկու խմբերին էլ:

Վերապատրաստվողների հարցազրույցի արդյունքներից կարելի է եզրակացնել, որ հոգեբանությունը որպես երկրորդ մասնագիտություն ընտրողներին բնորոշ են հոգեբանության հանդեպ հետաքրքրությունը և գիտելիքների պակասը լրացնելու պահանջը: Խմբավորելով պատասխանները և կատարելով որակական վերլուծություններ՝ հոգեբան վերապատրաստվողների համար կարող ենք առանձնացնել այն օրինաչափությունները, որոնք նպաստում են մասնագիտության մեջ կողմնորոշվելուն, համապատասխան որոշում կայացնելուն:

1. սկզբնական մասնագիտությունը կորցնելը և առավել արդիական մասնագիտություն ձեռք բերելը,

2. կյանքի ընթացքում ծագած դժվարությունները հաղթահարելը, միջանձնային և ներանձնային խնդիրների լուծման հնարավորությունները հավանական դարձնելը,

3. հիմնական մասնագիտության մեջ ավելի հմտանալը, նոր հեռանկարներ բացելը, ինքնիրացման հնարավորություններն ընդլայնելը,

4. անձնական հետաքրքրությունները և ուսումնառության պահանջները բավարարելը:

Նշվածներից վերջինն առավել արդիական է երիտասարդների համար, որոնք նոր են ավարտել որևէ բարձրագույն հաստատություն և ցանկություն ունեն ստանալու ևս մեկ կրթություն: Երրորդը վերաբերում է աշխատանք ունեցող մասնագետներին, որոնք հիմնական աշխատանքում հասել են ինչ - որ արդյունքի և հարակից մասնագիտությունների հետ կապված նոր փնտրտուքի մեջ են (բժիշկներ, մանկավարժներ, փիլիսոփաներ, սոցիոլոգներ): Քանակապես գերակշռում են այն հետազոտվողները, որոնց բնորոշ են առաջին և երկրորդ օրինաչափությունները: Դրանք ամենատարբեր կրթություն ունեցող անձինք են՝ ինժեներներ, ծրագրավորողներ, ժուռնալիստներ, երաժիշտներ, լեզվի մասնագետներ և այլ:

Մեր կողմից կատարված հետազոտությունների արդյունքում հնարավոր եղավ տեսնել այնպիսի օրինաչափություններ, որոնք ի հայտ են գալիս մասնագիտական գործունեության մեջ և պայմանավորում են որոշակի փոխկապակցվածություն: Երիտասարդ մասնագետների ինքնիրացման հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրության հիման վրա բացահայտվել են առավել առկա այնպիսի անձնային որակներ, ինչպիսիք են մասնագիտության մեջ ձևավորված արժեքները, ստեղծարարությունը, ինքնավարությունը, ինքնահարգանքը, ինքնաճանաչումը, ինքնազարգացման պահանջը, ակտիվ գործունեությունը և այլն: Որակների արտահայտվածությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ մասնագետի կայացման գործում, բացի մասնագիտական փորձից և հմտություններից, անհրաժեշտ են նաև այնպիսի անձնային որակներ, որոնք նպաստում են մասնագետի կայացմանն ու ինքնիրացմանը:

ВАРДУИ ПАПОЯН, АЛИНА ГАЛСТЯН – *Психологические особенности самореализации молодых специалистов.* – В статье рассматриваются основные составляющие профессионального самоопределения, которые обеспечивают внутреннее содержание ориентации учащихся в мире профессий. Профессиональная самореализация молодого человека обусловлена учётом личностных психологических характеристик. В статье выявлены наиболее важные психологические качества, необходимые для становления и самореализации молодых специалистов: терминальные ценности в различных сферах, креативность, потребность в саморазвитии, активность.

VARDUHI PAPOYAN, ALINA GALSTYAN – *Psychological peculiarities of the self-realization of young specialists.* – The present paper considers the key components for professional self-determination, which guide the students through the array of professions. Professional self-realization of a personality is related to his or her psychological traits. The studies reveal that the most significant psychological qualities, which are necessary for the development and self-realization of young specialists, include terminal values in various spheres of life, creativity, needs for self - development, dynamic actions.